

NAZİM HİKMƏT VƏ AZƏRBAYCAN ƏDƏBİ MÜHİTİ

Əflatun BAXŞƏLİYEV*

Açar sözlər: şair, əsər, ədəbi əlaqə, mənəvi, mədəni.

Səməd Vurğun qardaş dillərimizin böyük xalq şairi – dillərimiz yaşadığıca əbədi yaşayacaqdır. Səməd Vurğun poeziyamızın nəhəng planetidir. Bu planetin günəşi, ulduzları sönməzdir.

Nazim Hikmət

XÜLASƏ

“Nazim Hikmət və Səməd Vurğun” adlı məqaləsində tədqiqatçı hər bir mürasımı ilə məşhur olan Azərbaycanın görkəmli şairi Səməd Vurğunla böyük Türk şairi Nazim Hikmət arasındakı xüsusi yaxın münasibətdən bəhs edir. Bu şairlər arasındakı ədəbi-mədəni yaxınlıq, dostluq əlaqələrinin daha parlaq olmasından danışır, hər iki şairin yaradıcılığındakı oxşar cəhətlərlə bağlı paralellər aparır. O göstərir ki, bu da Azərbaycanda və Türkiyədə hər iki şairin sevilməsinə səbəb olan ilkin şərtlərdən biridir. Tədqiqatçı-alim eyni zamanda qeyd edir ki, Nazim Hikmət Səməd Vurğunun dostluq etdiyi yeganə ədəbi simadır ki, o da, Azərbaycan şairinin bədii erudisiyasında, həyata original baxışlarında ona əvəzsiz təsir etmişdi. Tədqiqatçı həm də öz məqaləsində Nazim Hikmətin Azərbaycana doqquz dəfə gəldiyini qeyd edir. Türk şairinin 1927-ci ildəki gəlişinin daha uğurlu və maraqlı olduğunu göstərir.

Alim qeyd edir ki, Nazim Hikmət bu gəlişi illərində onun əsərləri Azərbaycanın mətbuat orqanlarında çap edilmiş, şairlə bir sıra görüşlər keçirilmiş, onun haqqında bir çox elmi və publisistik məqalələr çap olunmuşdur. Bununla da Azərbaycan oxucuları tərəfindən türk şairinə sonsuz məhəbbət, əsərlərinə isə xüsusi diqqət və maraq artmışdır.

Postsovet illərində ədəbi əlaqələr müstəvisində S.Vurğun böyük türk şairi Nazim Hikmətlə, xüsusilə yaxın münasibətdə olmuşdur. Bu şairlər arasındakı ədəbi-mədəni yaxınlıq, dostluq əlaqələri daha parlaq bir səhifə təşkil edir. Bu da Azərbaycanda və Türkiyədə hər iki şairin sevilməsinə səbəb olan ilkin şərtlərdən biridir. Nazim Hikmət həm də Səməd Vurğunun dostluq etdiyi yeganə ədəbi simadır ki, o da Azərbaycan şairinin bədii erudisiyasında, həyata orijinal baxışlarında ona əvəzsiz təsir etmişdir. Mütəxəssislərin araşdırmalarına görə N.Hikmət Azərbaycanda 9 dəfə (1921, 1923, 1927, 1957, 1958 oktyabr və dekabrda, 1960 və 1962-ci illərdə may və oktyabr aylarında) olmuşdur. Əlbəttə, təbiidir ki, şairin birinci və ikinci dəfə Azərbaycana gəlişi o qədər də hiss olunmamışdır. Çünki bu illərdə o hələ ədəbi mühitdə o qədər də tanınmırdı. Amma 1927-ci ildəki gəlişi isə şair üçün daha uğurlu olmuşdur. Belə ki, bu gəlişi illərində onun əsərləri Azərbaycanın müxtəlif mətbuat orqanlarında çap edilmiş, şairlə bir sıra görüşlər keçirilmiş, onun haqqında bir çox məqalələr dərc olunmuşdur. Bununla da azərbaycanlı oxucular tərəfindən türk şairinə sonsuz məhəbbət, əsərlərinə isə diqqət və maraq artmışdır. Təsadüfi deyildir ki, məhz düz bir il sonra 1928-ci ildə şairin “Günəşi içənlərin türküsü” kitabı Azərbaycan türkcəsində çap olunmuşdur. Əsəri Azərbaycan dilinə S.Rüstəm tərcümə etmiş və özü də bu kitabın redaktoru olmuşdur. Şairin taleyi elə gətirib ki, Nazim Hikmət Səməd Vurğunla görüşə bilməyib. Nazim Hikmətin Azərbaycana birinci və ikinci gəlişində (1921-1923) Səməd Vurğun Qazax Seminariyasında tələbə idi, təzəcə şeirlər yazmağa başlayırdı. 1927-ci ildə isə Səməd Vurğun hələ əyalətlərdə çalışır, olsa-olsa bir sıra lirik şeirləri mətbuatda çap olunurdu.

*AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat institutu. F.ü.f.d., dosent
E-mail: ehmedova_1984@bk.ru

Amma onun Türkiyəli şairlə görüşməsinin əsas səbəbi tamamilə başqa idi. Nazim Hikmət Bakıya kommunist şair kimi gəlmişdir. Ona görə də məhz onu qarşılayanlar haqqında məqalə yazanlar, görüşlərini təşkil edənlər də proletar şairləri – “Qızıl qələm”, cəmiyyətin üzvləri S.Rüstəm, M.Müşfiq, Əli Nazim, H.K.Sanlı, Ə.Fövzü, M.Rəfili və b. şairlər idi. Deməli buradan belə bir nəticə meydana çıxır ki, S.Rüstəmin, N.Hikmətin “Günəşi içənlərin türküsü” kitabına redaktorluq etməsi heç də təsadüfi deyildir. Məhz elə həmin illərdə Bakıda Mayakovski və Anri Barbusla da görüşləri “Qızıl Qələmçilər” təşkil etmişlər. Səməd Vurğun isə bu illərdə hələ gənc bir şair kimi romantik hisslərlə yaşayan, lirik şeirlər qələmə alan, öz sevgilisinə məhəbbətini poeziya dili ilə ishar edən bir şair idi. Bu illərdə Səməd Vurğun nəinki “Qızıl Qələmçilər” təşkilatının üzvü deyildir, hətta bu təşkilatın fəal üzvü olan Ə.Fövzünün komsomolçu qıza həsr etdiyi bir şeiri ciddi tənqid etmiş, qardaşına yazdığı məktubda “O günkü yekrənk ədəbiyyatın (oxu: proletar ədəbiyyatının – A.S.) amansız bir düşməni” olduğunu bəyan etmişdir. Nazim Hikmətin Azərbaycana sonrakı səfərləri isə Səməd Vurğunun vəfatından sonrakı illərə təsadüf etmişdir. Amma sən demə türk xalqının iki tanınmış oğlunun taleyində onların görüşmək qisməti də yazılıbmış. Hər bir Nazim Hikmət oxucusuna yaxşı məlumdur ki, o, öz əsərlərini öz xalqının azadlığı uğrunda mübarizəyə, həyat mənafeyinin yaxşılaşdırılmasına həsr etmiş, bu da Türkiyənin hakimiyyət dairələrinə xoş gəlmirdi. Əlbəttə, bu da şairin bir neçə dəfə həbs olunmasına səbəb olmuşdur. N.Hikmət 1951-ci ildə Moskvaya yaşamağa gəlir. 1951-ci ilin sentyabrında Bolqarıstanda Nazim Hikmət S.Vurğunla görüşür. Səməd Vurğun həmin görüşə qədər Nazim Hikməti görməsədə, yaradıcılığına, şübhəsiz ki, yaxından bələd olub. O, Nazim Hikmətin 1927-ci ildə Bakıya təntənəli səfərindən mətbuatda dərc edilən əsərlərindən, 1928-ci ildə Bakıda çap olunan kitabından, sonrakı illərdə isə təkcə o vaxt ki, İttifaqa deyil, dünyaya yayılan şöhrətindən xəbərsiz qala bilməzdi. Şairin Nazim Hikmətin yaradıcılığına çox erkən bələd olması, onun Nazim Hikmətin “Moskva da Herakliti düşünür” şeirinin təsiri ilə hələ 1929-cu ildə şeirin müəllifinə ithaf etməsi də təsdiq edir. Bu iki qüdrətli şairin sonralar da Moskvada görüşdüklərini Nazim Hikmətin Səməd Vurğuna şeirlərini oxuduğunu onun köməkçisi Ə.Babayev də təsdiq edir. Moskvada Mərkəzi Yazıçılar Evində Nazim Hikmətlə 1951-ci ilin oktyabrında keçirilən görüşdə onun “Mübariz poeziyası türk ədəbiyyatının inkişafında mühüm rol oynaması haqqında Azərbaycan ictimaiyyəti adından görkəmli şair Səməd Vurğunun çıxış etməsi” haqqında məlumat verilir. Nazim Hikmət özü də Bakıdan aldığı təəssüratlardan ilhamlanaraq yeni-yeni əsərlər qələmə alırdı. R.Təhməzov yazır: “N.Hikmət bütün varlığı ilə doğma vətəni Türkiyəyə bağlandığı kimi, qırılmaz tellərlə Azərbaycan xalqına da bağlı sənətkar idi. Ürəyi bu torpağa sonsuz sevgi duyğuları ilə dolu idi. Ona görə Azərbaycana gələndə böyük hörmətlə qarşılanar, qələmə aldığı mövzular yüksək poetik nümunələr kimi qəbul olunardı. Bu poetik nümunələri isə şairin çıxışları, elmi və publisistik məqalələri tamamlayırdı”.(3)

Nazim Hikmətin Azərbaycana 1957-ci ilin oktyabr ayındakı səfəri də belə olmuşdur. Türkiyəli şair bu səfərində bir ay Azərbaycanda qalmış, təxminən il yarım əvvəl dünyasını dəyişmiş Səməd Vurğunun doğulduğu Qazaxda, onun bir müddət işlədiyi Gəncədə, Göygöldə olmuş və təəssüratlarının nəticəsində yazmışdır: “Burada mən hara getdimsə Səmədə rast gəldim. Hər şəhərdə, hər kənddə, hər məktəbdə, hər klubda, neft buruqlarının yanında, pambıq tarlalarında, hər evdə Səmədlə üz-üzə gəldim. Hər süfrədə qədəhimi onun qədəhi ilə toqquşdurdum. Hər narı, hər üzüm salxımını Səmədlə bölüşdüm”*(1)

Nazim Hikmət bu səfərində də aldığı təəssüratlardan vəcdə gələrək “30 il sonra” adlı şeirini qələmə almışdır ki, bu poetik nümunə də türk şairi öz yaxın dostu Səməd Vurğunu böyük həsrət dolu misralarla xatırlamışdır:

*Yine böyle ağır,
Yine böyle erimiş kurşun gibiydi
Amma neft kuyularında,
Suların dibine dikdiyimiz*

*N.Hikmət. *Xalqın malı olan sənət. B. "Kommunist" qəzeti, 13 noyabr 1957*

*Neft ağacları yoktur.
Sumqayıt denen kıraç bir yer vardı,
Kupkuruydu toprak,
Amma zavotlu, bağlı, bahçeli,
Yüz min nüfuslu Sumqayıt şəhəri yoktu.
“Azərbaycan” şeiri vardır yine
Amma Sametinkiler yoktu!*

1957-ci ildəki Bakıya etdiyi səfər zamanı həmçinin (27 oktyabrda) Səməd Vurğunun ev muzeyində olmuş, ürəyindən ən acı ağırlı duyğular keçirmiş, şairin yoxluğundan çox kədərlənərək “Səməd Vurğuna” adlı şeirini yazır:

*Nəhayət şəhrinə gele bildim
Amma gec kaldım, Samed, görüşə bilmedik.
Bir ölüm boyu gec kaldım
Maqnitofondakı sesini dinlemek istedim, Samed.
Ölümlerin büsbütün ölmədən
Resimlerini de bakmam
Amma gün gelecek seni de senden
Büsbütün ayıracağım, Samed.
Saygılı xatirelər dünyasına gireceksin,
Məzarına çiçək də qoya bileceyim,
Gözüm yaşarmadan.
Sonra gün gələcək, sənin başından keçən iş
Benimde başımdan keçəcək Samed (2)*

Bu da olduqca maraqlı bir faktdır ki, N.Hikmətin şairin oğlanları ilə də görüşləri olmuşdur. Hətta N.Hikmət 1960-cı ilin martında Səməd Vurğunun böyük oğlu Yusifin toy şənliyində iştirak etmişdir. Onu da qeyd etmək ki, Yusifə Səmədoğlu təxəllüsünü də Nazim Hikmət vermişdir. Nazim Hikmətin təkidi ilə Yusif öz əsərlərini Yusif Səmədoğlu imzası ilə qələmə almışdır. Yusif Moskvada N.Hikmətlə görüşmüşdür. Bu görüş məqamında türkiyəli şair Yusif Səmədoğludan soruşur:

- Əsərlərini necə imzalayırsan? Özünə hansı təxəllüsü seçmişən?
- Adımı və Familimi yazıram.
- Yusif Vəkilov.
- “Ov” sonluğu ilə bir qədər rusca səslənən familini atanın adıyla əvəz et. Türkcə olan “oğlu”

çox yaxşı səslənir, başlıcası isə qavram üçün çox məqbuldur. Gör necədə gözəl səslənir: Yusif Səmədoğlu. Sizinlə razıyam deyə gənc cavab verir. Daha sonra Vaqif də əsərlərini belə imzalayır: Vaqif Səmədoğlu. Bir işə baxın ki, bu oğlanların adını şair Səməd Vurğun vermişsə, təxəllüslərini türkiyəli şair Nazim Hikmət verir. Xoşbəxtlikdən 1960-cı ilin əvvəllərində Nazim Hikmət Səməd Vurğunun kiçik oğlu Vaqiflə də görüşür. Onlar da xeyli söhbət edir, ən yaxın və doğma adamlar kimi bir-biri ilə öz aralarında isti münasibət yarada bilirlər. Nazim Hikmət Vaqif Səmədoğluna Bakıya səfərlərini xatırladır:

- Yadındadırmı, 1957-ci ildə Bakıya gəlmişdim. Sonra 1960-cı ildə isə Yusifin toyuna gəldim.
- Yadımdadır. Siz atamla dost idiniz. Ona həsr etdiyiniz şeiri də oxumuşam. Səməd Vurğun yaxşı kişi idi, Allah ona rəhmət eləsin.

Vaqif Səmədoğlu Nazim Hikmətin bir etirafını da xatırladır: “Nazim Hikmət ümüdləri puç olmuş, parlaq, gözəl bir insan idi. O, mənə və köməkçisi Əkbər Babayevə açıq-aşkar dedi ki, “Mən sosializmi Moskvada görmədim. Sosializmi mən Stokholmda, İsveçdə gördüm. Bu vaxtilə “Sovetlər birliyi həqiqi insan kimi necə yaşamaq lazım gəldiyini göstərən yeganə məmləkətdir” – deyən bu amalla vətəni Türkiyəni tərk edib, özünə Moskvanı vətən seçən kommunizmə tapınan və sənətində əsas vəzifəsini “Xalqı kommunizmə səsləmək”də görən “Aldanmış” böyük sənətkarın ağırlı, faciəli

etirafı idi və dedikləri acı da olsa, həqiqət idi. Bunu Vaqif Səmədoğlu da təsdiq edir. Təsadüfi deyildir ki, illər keçdikdən sonra Vaqif Səmədoğluda İsveçdə olub.

Nazim Hikmət Vaqif Səmədoğlunun dünyagörüşündə, mənəviyyatında dərin izlər buraxır. Eləcə də Vaqif Səmədoğlunu Nazim Hikmət bədii irsinə məhəbbətindən, sevgisindən irəli gələrək, məhz Vaqif Səmədoğlunun şeirlərində Türkiyə şairinin böyük təsiri açıq-aydın görünməkdədir. Təsadüfi deyildir ki, 1963-cü ildə N.Hikmətin vəfatından sonra Vaqif Səmədoğlu bir vaxt atasının ölümünə həsr edən bir şairə “Nazim Hikmətə” adlı şeir həsr edir:

*Öləndə neçə yaşın var idi sənin?
Neçə qış, neçə bahar görmüşdün?
Öləndə kimin samansarısı saçlarının
Qoxusunu eşitdim?
Torpağını gördünmü gözlərini yumanda?
Mavi gözlərinin səması indi yox,
Gecə çökdü gözlərinin səmasına
Neçə ulduz söndü.
Mavi gözlərinin qapanmış gecəsində
İşığı bizə heç bir vaxt çatmayacaq ulduzlar.
Öləndə neçə yaşın var idi sənin?
Yoxsa hələ doğulmamışdın? (4)*

Türk dünyasının iki nəhəng şair oğluna iki tarixi teleqram da şahidlik edir. Birincisi 50 illik yubileyi münasibətilə əlaqədar Səməd Vurğunun özünə, ikincisi isə ustad şairin vəfatı ilə bağlı ailəsinə ünvanlanan bu teleqramları Nazim Hikmət göndərib. O dostu Səməd Vurğunu 50 illiyi münasibətilə ilə əlaqədar olaraq göndərdiyi teleqramda deyir:

“Əzizim Səməd! Sən xalqının elə bir sevgisini qazanmışsan ki, bütün şairlər həmişə bu cür sevgiyə layiq olmaq arzusunda olmuşlar. Sənə və hər birimizə sən 100 illiyini bayram etməyi arzulayıram. Sənin ecəzkar və müdrik şeirlərini oxuyuram və özümü sən yanında hiss edirəm, səni qucaqlayıram. Qardaşın Nazim Hikmət. Moskva.”

Bütün Vurğun sevənlərə yaxşı məlumdur ki, 50 illik yubileyində şairin özü belə ağır xəstə olduğuna görə iştirak etməmişdir. Amma Nazim Hikmətin bu teleqramı və işlətdiyi qardaş kəlməsi Səməd Vurğuna çox yüksək təsir etmiş, onu bir qədər kövrəltmişdir.

Nazim Hikmətin ikinci teleqramı isə təkcə şairin ailəsinə deyil, eləcə də onun yüksək sənətinə ünvanlanan ürək sözləri idi. O, bu teleqramda yazır: “Səməd Vurğun – qardaş türk dillərimizin böyük şairi. Dillərimiz yaşadığıca yaşayacaq. Səməd Vurğunun təməl qaynaqlarında duran şairin görkəmli türkiyə şairləri T.Fikrət, R.Tofiq, N.Kamal, Ə.Hamid, N.Hikmət kimi şairlərindən təsirləndiyini də təsdiq edir. Onun estetik ideali və ədəbi kredosunun formalaşmasında bu kimi türkiyə şairlərinin təsiri az olmamışdır. Elə məhz şairin pantürkist və millətçi kimi yaradıcılığının ilk dövründə adlandırılaraq müəyyən təqib və təzyiqlərə məruz qalaraq ümumtürk ədəbi ənənələri inkişaf etdirmək olmuşdur. Bu fakt, əlbəttə, bu illərin ədəbi tənqidində öz təsdiqini tapır. Bu məsələyə M.C.Bağırov da öz çıxış və məruzələrində toxunmuşdur. Özünün də bir etirafına görə M.C.Bağırov şairi “Pantürkistləri müdafiə edən qatı millətçi” kimi dəfələrlə cəzalandırmışdır. Əlbəttə, bu da mütləq bir həqiqətdir ki, şair hətta bu məsələlərlə bağlı bir sıra əsərlər yazmış, lakin onları çap etdirə bilməmişdir. Ancaq bu aspektdən olan fikirləri şairin bəzi əsərlərinin kontekstində görmək mümkündür. Şübhəsiz ki, bu ruhlu əsərlərin tədqiqi çox çətin bir zamanda yaşamış və mürəkkəb bir yaradıcılıq yolu keçmişdir. Səməd Vurğunu olduğu kimi tanımağa əsas verir. Səməd Vurğun hər misrası ilə məşhur olan bir şair idi. Onun bədii enerjisi nəinki bu günümüzdə qədər gəlib çıxmış, eləcə də sabahımıza baş alıb gedəcəkdir. Şairin türk poeziyasından faydalanması və bəhrələnməsi soy-kökümüzdə böyük ehtiram və hörmət kimi əbədi yaşardır. Bu xalqların bir tarixi kökdən şaxələnilib yayılmasının canlı və parlaq bir rəmzidir. Etnik qohumluğumuza, bir dinə, bir mənəbə, bir əqidəyə bağlanmağımızın, xidmət etməyimizin bu günümüz və gələcəyimiz üçün parlaq bir nümunədir.

ƏDƏBİYYAT

1. Hikmət N. Xalqın malı olan sənət. "Kommunist" qəzeti, 13 noyabr 1957.
2. Hikmət N. Seçilmiş əsərləri, iki cildə, I c. Bakı, "Azərənəşr" 1961, s.512.
3. Təhməzoğlu R. N.Hikmətin yaradıcılığında Şərq. B., "Əli nəşriyyat Evi", 2008.
4. Hikmət N. Seçilmiş əsərləri, iki cildə, II c. Bakı, "Azərənəşr", 1961, s.394.
5. Vurgun S. Biblioqrafiya M.F.Axundov. Azərbaycan Milli Kitabxanası. B., 2016, 584 s.

РЕЗЮМЕ

*Афлатун БАХШАЛИЕВ**Назим Хикмет и азербайджанская литературная среда**Ключевые слова: поэт, произведение, литературные связи, духовность, культура*

В статье «Назим Хикмет и Самед Вургун» автор рассказывает о дружбе двух поэтов-великого азербайджанского поэта Самеда Вургуну и великого турецкого поэта Назима Хикмета. Исследователь подчёркивает тот факт, С.Вургун известен читателям каждой своей строкой, и Назим Хикмет высоко ценил творчество Самеда Вургуну. Автор говорит о духовной близости между двумя поэтами, подчёркивает общие черты в их произведениях, творчестве, проводит параллели. Автор подчёркивает, что эта духовная близость – одна из важнейших причин всенародной любви к творчеству обоих поэтов. Исследователь также подчёркивает в статье тот факт, что Н.Хикмет приезжал в Баку 9 раз, но приезд в Баку в 1927 году вызвал наиболее живой интерес.

Автор подчёркивает, что именно в те годы произведения Н.Хикмета часто появлялись в периодической печати, проводились встречи с поэтом, появилось множество научных и публицистических статей, посвящённых его творчеству. Таким образом, возрос интерес азербайджанских читателей к творчеству Н.Хикмета, а народ полюбил его, как выдающуюся личность.

SUMMARY

*Aflatun BAKHSHALIYEV**Nazim Hikmet and Azerbaijani literary environment**Keywords: poet, work, literary connection, spiritual, cultural*

In his article, the author deals with the special close relationship between Samad Vurgun, the famous Azerbaijani poet, who is famous for his every verse, and Nazim Hikmat, the great Turkish poet. The author, discussing the literary and cultural closeness between these poets, speaks of the brighter friendship relations, and draws parallels regarding the similar aspects in the works of both poets. He shows that this is one of the preconditions for the love of both poets in Azerbaijan and Turkey. The researcher-scientist also notes that Nazim Hikmat is the only literary figure with whom Samad Vurgun became friends, who had an irreplaceable influence on the Azerbaijani poet's artistic erudition and original views on life. The researcher also mentions in his article that Nazim Hikmat visited Azerbaijan nine times. It shows that the arrival of the Turkish poet in 1927 was more successful and interesting.

The paper notes that during the years of Nazim Hikmat's visits, his works were published in the Azerbaijani press, a number of meetings were held with the poet, and many scientific and journalistic articles were published about him. In this way, Azerbaijani readers have increased their endless love for the Turkish poet, and special attention to and interest in his works.